

СОЦІОМОРФНА МЕТАФОРА В СУЧАСНИХ ГАЗЕТНИХ ТЕКСТАХ

Життя сучасної людини важко уявити без засобів масової інформації, які завдяки новітнім технологіям увійшли в життя кожного з нас. Зараз більшість традиційних ЗМІ мають власну Інтернет-сторінку, де публікують електронний варіант своєї медіа-продукції, що, звичайно, робить їх і надалі популярними та доступними. Особливо це стосується газет, які досі залишаються найбільш поширеним джерелом інформації, оскільки оперативно реагують на події та доносять їх до широкого загалу.

Спочатку ЗМІ виникли виключно як технічні способи фіксації, трансляції і тиражування інформації, однак дуже швидко перетворилися в потужний засіб впливу на суспільну свідомість. Для створення потрібного інформаційного образу медіа використовують різноманітні засоби. Зокрема, одним із таких інструментів є концептуальна метафора, яка наділена потужним маніпулятивним потенціалом і використовується для переконцептуалізації картини світу адресата [1, 61]. В основі метафоризації лежить процес взаємодії між структурами знань двох концептуальних доменів, а саме – накладання концептуальних елементів царини джерела на концептуальні елементи царини цілі. У результаті цього «висвітлюються» ті ознаки осмислюваного явища, що з погляду носіїв мови є істотними для його розуміння [3, 21], або ж на яких хоче акцентувати автор повідомлення. Тому, як вважають Дж. Лакоф і М. Джонсон, концептуальна метафора не відображає дійсність, а сама її створює [цит. за: 6].

Останнім часом науковий інтерес до концептуальної метафори тільки зростає, про що свідчать дослідження багатьох учених, зокрема О. Андрейченко, М. Васильєвої, Х. Дацишин, В. Кукушкіна, М. Сальтевської, А. Чудінова та ін. Наша наукова розвідка присвячена вивченню метафоризації сфери міждержавних відносин, у яких фігурує Америка, оскільки досі це не було предметом вивчення українських лінгвістів. Тому мета нашого дослідження

полягає у розкритті тих метафоричних моделей, що лягли в основу зафіксованих нами соціоморфних метафор.

За допомогою концептуальної метафори все нове й складне для розуміння осмислюється через призму більш знайомої сфери, тобто складні мисленнєві об'єкти через метафору співвідносяться з простими. Значну роль у цьому процесі відіграє аналогія, коли для осягнення чогось незрозумілого застосовуються елементи більш знайомої сфери.

Оскільки відносини між країнами для пересічної людини часто видаються занадто складними й заплутаними, то в газетних текстах вони моделюються та структуруються за зразком інших поняттєвих сфер – гри, спорту, театру, торгу тощо [6]. Зокрема, на сторінках газет держави, зазнавши персоніфікації, подібно до людей займаються різними видами діяльності. Ми виокремили основні метафоричні моделі, за якими побудовано зафіксовані нами в газетних текстах концептуальні метафори (соціоморфні), та фрейми, що їх формують.

До найбільш поширених належить **метафорична модель «ВІДНОСИНИ МІЖ КРАЇНАМИ – це ГРА»**, у якій ми виділили три фрейми. У газетних текстах стосунки між державами часто описуються як гра, в якій діють певні правила, а гравці в ній – самі країни, напр.: *««Електронний Перл-Харбор» – поняття, під яким ми розуміємо, що атаки в кібер-просторі на надпотужні Сполучені Штати, які мають автоматичну систему захисту, можуть у разі розв'язання нової війни вилучити США з гри»* [4, №11 (690), с. 12]. Правила гри диктує той, хто сильніший, напр.: *«У Білому домі хочуть уникнути ситуації, коли вони виявляються не готовими прийняти нову реальність, у якій їм доведеться мати справу з Китаєм, що визначатиме правила гри»* [4, №1, с. 6].

Фрейм «Учасники гри». На сторінках газет держави актуалізуються ознакою *гравець*, а характеризуються лексемами *головний, ключовий найактивніший, основний, провідний, повноправний і впливовий*. Звичайно, під ключовими гравцями передусім маються на увазі Сполучені Штати Америки, а також інші провідні країни світу, напр.: *«Глобальні процеси, в яких дедалі значимішу роль відіграє Китай, великою мірою впливають на формування нового*

світового порядку. При цьому велике значення для подальшого розвитку світопорядку мають відносини КНР з провідними гравцями світової політики, і насамперед зі США» [4, №28 (125), с. 4].

Фрейм «Різновиди ігор». Найчастіше взаємовідносини між державами описуються як азартні ігри, зокрема гра в карти, тому в газетних текстах використовується відповідна термінологія:

розігрувати карту (фразеологізм), напр.: *«Але не можна не помітити: загальна геополітична обстановка внаслідок зростання протиріч між Сполученими Штатами і Російською Федерацією на тлі стриманих позицій ключових гравців європейського субконтиненту помітно погіршилася, напруженість продовжує зростати і може за певних умов досягти рівня протистояння. Чи не розігрується у цій справі українська карта?»* [4, №41 (138), с. 6];

мати козир (фразеологізм) – у значенні ‘володіти перевагою в чому-небудь’ [5, 303], напр.: *«Наприклад, Всесвітня рада миру вимагала заборонити атомну зброю – основний козир Америки, але навіть не заїкалася про скорочення танкових чи артилерійських парків, які переважали в арсеналі Радянського Союзу»* [4, №40 (568), с. 21];

розкривати карти – фразеологізм, який має значення ‘виявляти приховані наміри, справжню сутність справи’ [2, 526], напр.: *«...коли один із ідейних натхненників другої іракської війни, заступник міністра оборони США Пол Вулфовіц остаточно розкрив карти Вашингтона стосовно допуску до ласого пирога – контрактів на відновлення країни»* [4, №48 (473), с. 4];

робити ставку – в азартних іграх – це грошовий унесок, який ставить гравець, однак у зафіксованих текстових фрагментах фразеологізм ужито у значенні ‘розраховувати, покладати надії на що-небудь’, напр.: *«Адже раніше, діючи під гаслом «ані краплі каспійської нафти в Європу», основну ставку Сполучені Штати робили на Баку – Тбілісі – Джейхан»* [4, №20 (445), с. 4].

Однак через виваженість і продуманість кроків міжнародна політика держав більше нагадує гру в шахи, напр.: *«Путінський режим дуже мало хвилює*

історична доля держави Ізраїль, оскільки тоді, коли президент РФ явно програє геополітичну шахову гру з Вашингтоном у Сирії, він здатен усе поставити саме на Іран» [4, №27 (75), с. 5].

Фрейм «Результати гри». В іграх боротьба завжди точиться за виграш, головний приз, який розігрується, напр.: «Сполучені Штати отримують певний виграш і навіть якусь частину інфраструктури Росії у власність; Росія отримує інвестиції і «проникнення» на американський нафтовий ринок» [4, №31 (456), с. 4]. Однак особливістю міждержавних ігор є те, що на кону стоять країни й навіть цілі регіони, напр.: «США з тривогою спостерігають за посиленням домінування Китаю в Азії, що суперечить американським інтересам у регіоні і веде до напруженості у відносинах із азійськими сусідами. Економічно КНР уже виграє в Америку Південно-Східну Азію» [4, №28 (125), с. 4].

Метафорична модель «ВІДНОСИНИ МІЖ КРАЇНАМИ – це СПОРТ» є продуктивною для утворення спортивної метафори, яка тісно переплітається із ігровою. Адже слово «гра» означає: 1) забаву; 2) підпорядковане сукупності правил, прийомів або основане на певних умовах заняття, що є розвагою або розвагою та спортом одночасно [2, 257]. Цю модель формують два фрейми.

Фрейм «Етапи змагання». Спортивна метафора є доволі частотною в газетному дискурсі: складається враження, що країни постійно між собою змагаються. За багатьма показниками лідером є США, решта ж держав відстає від них, напр.: «Щоправда, серед прогнозів на наступне півстоліття є й такий, в якому, навпаки, передрікають, що оскільки нині по темпах розвитку Європа відстає від Америки, далі вона буде відставати ще більше» [4, №32 (457), с. 15]. Деякі ж країни не тільки наздоганяють Америку, а й випереджають її, напр.: «На сьогодні інтереси Китаю і США зіштовхуються на Тайвані, в Ірані, ... а також в Африці, де КНР недавно обігнала Америку за обсягами торгівлі» [4, №28 (125), с. 4]. До спортивної термінології також належить лексема *старт*, яка означає початок змагань, напр.: «Вашингтон і Пекін дали старт гонці озброєнь, яка, найімовірніше, перетвориться на протистояння часів холодної війни між США та СРСР» [4, №25 (122), с. 5].

У багатьох спортивних змаганнях та іграх одиницею рахунку є очко, а переможцем вважається той, хто їх більше здобуде. Цей термін уживається і щодо держав, напр.: *«Цілком зрозуміло, що характер парламентської кампанії в Молдові навряд чи додасть цій країні очок в очах не тільки країн-членів ЄС і США, а й іншої частини світового співтовариства»* [4, №28 (756), с. 5].

Фрейм «Види спорту та їхня специфіка». На сторінках газет країни можуть бути представлені як спортсмени, що грають у різні спортивні ігри. Напр.: *«Україна ж залишилася у групі країн, із якими в ЄС звичайний торговий режим, і в цій групі ми мусимо боротися за доступ на європейський ринок із такими важкоатлетами, як, приміром, США, Росія чи Японія»* [4, №39 (464), с. 2]. Ми зафіксували текстовий фрагмент, у якому вживається термінологія такої командної гри, як футбол, напр.: *«З решти питань остаточно рішення якщо й не ухвалено, то принаймні цілком чітко видно: на користь або Москви, або Вашингтона, тому що американо-російські відносини давно перестали бути грою в одні ворота»* [4, №40 (768), с. 5]. Вислів *грати в одні ворота* вживається поза спортивною сферою, позначаючи ‘несправедливу ситуацію, в якій одна сторона пожинає плоди, а інша – виконує всю роботу’.

Метафорична модель «ВІДНОСИНИ МІЖ КРАЇНАМИ – це ТЕАТР» містить три фрейми. Її прагматичний потенціал визначається яскравим концептуальним вектором нещирості, штучності, ненатуральності, імітації реальності: суб'єкти політичної діяльності не живуть справжнім життям, а всупереч своїй волі виконують чийсь вказівки [6].

Фрейм «Дійові особи». У газетному дискурсі дійовими особами в театралізованому спектаклі виступають держави, а от головна (основна) роль часто належить США, напр.: *«У цьому змаганні ЄС залишається сором'язливим гравцем, і до появи на сцені Буша Сполучені Штати, які є головною дійовою особою (і фінансують більшу частину нових каспійських проектів), узагалі відмовлялися визнавати сам факт змагання»* [4, №31 (456), с. 6]. Трапляється в газетному дискурсі й такий театральний персонаж, як маріонетка – саме цим словом називають людей та владу, які сліпо виконують чужу волю, напр.:

«Прикро за Неруду. Адже він не став конформістом, не злякався антинародного режиму в Чилі, і його боротьба з «маріонетками США» була по-справжньому безкомпромісною» [4, №5 (584), с. 4].

Фрейм «Вистава та її складники». Країни самі готують сценарії й реалізують їх у життя, але таке під силу тільки державам-лідерам, напр.: *«Тому США реалізують сценарій, який поєднує в собі економічну «прагматичну співпрацю» і можливість блокувати зростання ролі Китаю у глобальному масштабі» [4, №28 (125), с. 4].* Місцем розгортання дії виступає сцена, напр.: *«...Крім того, Югославія змусила танк за назвою «США» у гордій самотності викотитися на сцену планети» [4, №32 (457), с. 4].*

На сторінках газети використовується також термінологія циркового мистецтва. Як підмітив А. Чудінов, театральна метафора часто змінюється метафорою циркового шоу [6]. У зафіксованих нами текстових фрагментах вчинки держав розцінюються саме як *трюки*, у тому числі й політичні, напр.: *«Пекін, як це вже стало звичним в останні роки, відійшов убік, перекинувши тягар суперечок зі США на РФ. Сирійська криза, яка дедалі більше інтернаціоналізується і в якій Росія є солістом, залишаючи Китай на другому плані, – найяскравіший приклад подібних трюків» [4, №25 (122), с. 5].*

Фрейм «Музичні елементи». Джерелом концептуальних метафор стає і музична сфера, термінологія якої активно використовується в газетних статтях. Відзначимо, що деякі словосполучення із музичними термінами стали фразеологізмами, зокрема:

грати першу скрипку, що означає ‘бути головним у якій-небудь справі’ [5, 167], напр.: *«Формально питання асоціювання з ЄС та відновлення співпраці з МВФ між собою не пов’язані. Але говорити про як мінімум їхню дотичність дає підстави те, що першу скрипку в МВФ грають США та Європа (хоча б як основні акціонери)» [4, №43–44 (140–141), с. 1];*

танцювати (співати) під дудку у значенні ‘беззаперечно виконувати чий-небудь бажання, підкорятися комусь у всьому’ [5, 707], напр.: *«Північнокорейська делегація охарактеризувала таку «недружню» поведінку як*

зрадництво і спів під дудку Сполучених Штатів» [4, №34 (459), с. 6].

Ще один музичний термін «унісон», зафіксований нами на сторінках газети, дуже точно передає узгодженість у діях політичних суб'єктів, напр.: *«А з обранням Барака Обама новим президентом США Вашингтон уже не може розраховувати на те, що Європа буде, як і раніше, діяти в унісон з Америкою і що їхні відносини підуть на користь стратегічним інтересам України»* [4, №2 (730), с. 2].

Метафорична модель «ВІДНОСИНИ МІЖ КРАЇНАМИ – це БІЗНЕС» містить два фрейми. Першим є **фрейм «Торг і його учасники»**, оскільки автори використовують в газетних статтях термінологію цієї галузі діяльності, щоб доступно передати непрості стосунки між державами через усім знайому сферу. І не дивно, адже часто переговори між країнами справді нагадують торг, де кожна сторона намагається отримати більшу вигоду, напр.: *«Тому експерти сходяться на думці, що відкрите визнання ядерних амбіцій є новим елементом торгу, у який Пхеньян хоче втягнути Вашингтон»* [4, №22 (447), с. 5].

У газетному дискурсі Америка зображена як суб'єкт торгу – брокер, який виступає посередником між покупцем та продавцем, напр.: *«Розуміючи, що епоха одноосібного лідерства Америки в ролі наддержави наближається до кінця, Вашингтон прагнув поставити своє глобальне лідерство на нову, хитрішу основу – стати універсальним брокером, який знаходив би спільну мову з будь-яким (за поодинокими винятками) глобальним чи регіональним гравцем за принципом «ти мені – я тобі»* [4, №45 (825), с. 5].

Другий **фрейм** цієї метафоричної моделі – це **«Предмет торгу і його ціна»**. Намагаючись схилити на свій бік більше держав-союзниць, країни, звичайно, змушені платити за співпрацю, напр.: *«Проте Сполученим Штатам дорого доведеться заплатити за союзництво Туреччини»* [4, №6 (431), с. 5]. І навіть лояльність має свою ціну, напр.: *«Проте ціна за лояльність Китаю сьогодні для Америки висока як ніколи»* [4, №1, с. 6].

Отже, зафіксовані текстові фрагменти засвідчують, що соціоморфна метафора виступає засобом, за допомогою якого автори газетних статей складні

й заплутані відносини між державами описують термінами тих сфер, із якими людина зустрічається у своїй повсякденній діяльності. Таким чином вживання відповідної лексики не тільки створює певний метафоричний образ, але й формує думку про описувані об'єкти та їхні дії. Перспективним, на наш погляд, є подальше вивчення концептуальних метафор на матеріалі газетних статей.

Список використаних джерел

1. Будаев Э. В. Сопоставительная политическая метафорология / Э. В. Будаев. – Нижний Тагил : НТГСПА, 2011. – 330 с.
2. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Укл. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
3. Васильєва М.О. Метафорична вербалізація концепту *ПОЛІТИКА* крізь призму концептуальної царини *КУХНЯ* (на матеріалі сучасного англомовного масмедійного дискурсу) / М.О. Васильєва // Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. – 2009. – № 848. Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов. – Вип. 58. – С. 20–24.
4. Дзеркало тижня. – 2003, 2005, 2006, 2008, 2009, 2010, 2011, 2012, 2013 рр.
5. Словник фразеологізмів української мови / Укладач : В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наукова думка, 2003. – 1104 с.
6. Чудинов А. П. Россия в метафорическом зеркале : когнитивное исследование политической метафоры (1991-2000) [Электронный ресурс] / А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2001. – 238 с. – Режим доступа : <http://www.durov.com/linguistics2/chudinov-01.htm>

Анотація

У статті на матеріалі сучасних українськомовних газетних текстів розглянуто поняття «концептуальна метафора», а також особливості метафоризації сфери міждержавних відносин, у яких фігурує Америка. Подано основні метафоричні моделі, за якими побудовані зафіксовані соціоморфні метафори, та фрейми як складники цих моделей.

Ключові слова: метафора, концептуальна метафора, соціоморфна метафора, метафорична модель, фрейм.

Summary

The article deals with the peculiarities of modern mass media, their spread and availability due to the latest technological developments. The author's main attention is focused on conceptual metaphor that is used in newspaper articles because of its powerful manipulative potential. She analyses the peculiarities of metaphorization in the sphere of intergovernmental relations with America as one of the parties for this has not yet been studied by Ukrainian linguists.

The researcher claims that the source sphere of sociomorphic metaphors includes different spheres of human activity. These metaphors help to grasp and understand complex relations between countries by means of models and structures on the example of other notional spheres – game, sport, theatre, bargain, etc.

The article enumerates the main metaphoric models which serve the basis for fixed sociomorphic metaphors and frames as constituent parts of these models. The most widespread is the model “RELATIONS BETWEEN COUNTRIES is A GAME” for newspaper texts describe relations between countries as a game. This model includes three frames: “Participants of a game”, “Kinds of games” and “Game results”. Sports metaphor is formed by means of a productive metaphoric model “RELATIONS BETWEEN COUNTRIES is A SPORT” that includes two frames: “Stages of competition” as well as “Kinds of sport and their specific character”. The metaphoric model “RELATIONS BETWEEN COUNTRIES is A THEATRE” is used to express insincerity and artificial behaviour of politicians. In this model three frames are singled out: “Cast”, “Performance and its parts” as well as “Musical elements”. The metaphoric model “RELATIONS BETWEEN COUNTRIES is BUSINESS” reveals complex relations between countries via the well-known sphere of trade and includes two frames “Bargaining and its participants” and “Subject matter of bargaining and its price”.

The author comes to the conclusion that sociomorphic metaphors form not only the image of a country, but also the reader's view on the described objects and their actions. The article also outlines the perspective for further scientific researches.

Keywords: metaphor, conceptual metaphor, sociomorphic metaphor, metaphoric model, frame.